

ס פינח המפעילים "אקסודוס 47" שבעברית היה לה שם מליצני: "יציאת אירופה תש"ז", הייתה - קרוב למדי - ספינת המפעילים הנודעת ביותר. הפרסום שלה, שעליו נעמוד בהמשך, ניוון בשנות ה-50, הרחק מעבר לטרוח הזמן של הסיפור האמיתי, משתי יצירות: ספר וסרט. שניהם נקראו בשם האנייה - "אקסודוס", ויש להם קשר קלוש בלבד לאנייה שהסעידה את הארץ והעולם בקיץ 1947.

הספר הוא "אקסודוס" מאת לואיס יוריס, שדאה אור בשנת 1958, והסרט, שנשא אותו שם בדיוק כבימויו של אוטו פרנינגר, יצא למסכי העולם בשנת 1960. השניים, גם הספר וגם הסרט, זכו להצלחה עצומה, ורוממו ללא ספק את שם ישראל הצעירה בעולם, אך למרבה הצער הם לא מייצגים בלל את מה שאירע במציאות.

יתר על כן: הספר והסרט מתרבים יותר בהקמתה של מרינת ישראל מאשר בסיפור ההעפלה, ואנו נבקש להתרכז בדרמה הגדולה, האמיתית, סביב "אקסודוס". כלומר, הסיפור של "אקסודוס", האנייה המקורית משנת 1947, הוא דרמטי בצורה בלתי רגילה, ואינו זקוק לסיוע ספרותי או קולנועי.

מ"פריזדנט וורפילד" ל"אקסודוס"

למה "אקסודוס"? כי בבמה שפות אירופיות "אקסודוס" הוא שמו של ספר שמות בתנ"ך. את הסיבה יש לחפש ביציאת מצרים, הנזכרת בהרחבה בפרקים הראשונים של ספר שמות. "אקסודוס" זו יציאה בלעז, לכן זכתה האנייה לשם "אקסודוס 47", לציון השנה בה הפליגה.

שני השמות, כעברית ובלועזית, באו להגיש בי האנייה לוקחה חלק במבצע המזכיר את יציאת מצרים בהנהגתו של משה רבנו, אלא שהוא נערך במאה ה-20, והיציאה היא של המפעילים ניצולי השואה מאירופה.

השם הקודם של האנייה, לפני שהיא קיבלה את השם הציני הזה, היה "פריזדנט וורפילד", והרכה טועים לחשוב ומחפשים בהיסטוריה האמריקאית נשיא בשם וורפילד. אלא שלארצות הברית לא היה מעולם נשיא בשם זה. מר וורפילד היה בסך הבל נשיא חברת ספנות שכנתה את האנייה הזאת, שהייתה במקורה אניית נהרות. היא הפליגה בתחילת המאה ה-20 בנהר פוטומק ובנהרות נוספים בסביבות וושינגטון והסיעה במשך שנים רבות חגות אוהבים ומשפחות עם ילדים.

במלחמת העולם השנייה גויסה "פריזדנט וורפילד" לצי האמריקאי, להסעת גייסות ממערב האוקיינוס האטלנטי למזרחו, ואחר-כך הייתה מעורבת בפלישה לנורמנדיה. המעניין בשמה - "וורפילד" זה שדה-קרב באנגלית. אם נתקדם מעט בשנים, יוברר לנו כי "אקסודוס" - "יציאת אירופה" הייתה שדה קרב. עליה ומסביבה התרחשו הקרבות הגדולים ביותר בקורות ההעפלה היהודית לארץ-ישראל.

חיים גורי כתב פעם על אניות ההעפלה שהן היו אניות מלחמה. זה נכון, ו"אקסודוס"

הייתה ללא עוררים ספינת הרגל של צי ההעפלה. ברוח רומה ריבר על האנייה הזו מדרכי רוזמן, מפעילי "השומר הצעיר" ו"הבריחה", בעת שהוא ותכרו עלו על סיפונה כנמל קט ברורם צדפת: "היום אנו עולים על הספינה שהיא ספינת המלחמה של העם היהודי על קיומו. נצטרך קוממיות יחד עם המתי בית ישראל - בראשם, לימינם ולעזרתם - כפי שצערו חברינו במחתרת, בגטאות, במפעל של הצלת יהודים וכמלחמה על כבוד ישראל".

סיפור ההעפלה של "אקסודוס", הסיפור הגלוי, נמשך כמעט חודשיים - בקיץ 1947. הסיפור הפחות ידוע שלה מתחיל בערך שנה קודם, כאשר האנייה גויסה לשירות ההעפלה. אנשי "המוסר לעלייה ב" של ה"הגנה" כארצות הברית קנו גרוטאה, של מה שהיה פעם בלי-שיט מהודר המיועד ל"קרזים", טיולים, והתחילו לשפץ אותה כנמל בולטימור. הייתה למשפצים בעיה שתחילה הם לא הכינו ער כמה היא תהיה משמעותית בהמשך הדרך. האנייה הייתה מלאה בתמוכות ששמו האמריקאים, כאשר היא הובילה חיילים במלחמת העולם השנייה. בזמנו זה נחשב למטרד רי גדול: כל מיני עמודים ותמוכות באמצע האנייה. בקיץ 1947 התברר, כי בקרב הגרול של "אקסודוס" עם המשחתות הבריטיות שניסו, לנגוח אותה, העמודים האלה מילאו תפקיד גורלי ואולי אפילו הצילו את האנייה.

"פריזדנט וורפילד" עגנה בבולטימור לא מעט חודשים בזמן השיפוץ שלה.

לבאודה היא הייתה אנייה סורית בי אסור היה לספר מה היא הולכת לעשות, אבל כולם ראו אותה, ולכן התחילה סביבה חרושת שמועות - שזאת אנייה סינית הקשורה למלחמת האזרחים בסין, ואולי בכלל מדובר בכלי-שיט של מבדיחים מהאיים הקריביים. במובן שהיו גם כאלה שרי מהר קישרו את האנייה למזרח התיכון ולהעפלה שהייתה אז בשיאה.

צוות האנייה בתקופה האמריקאית שלה היה מצומצם. מהארץ הגיע בחור צעיר מהפלי"ם, יצחק ("אייק") אהרונוביץ', שיהיה בהפלגה ההיסטורית הקברניט. בשלב הזה בל הצוות היה אמריקאי, של מתגוררים יהודים למבצעי ההעפלה. היום כבר נשכח הרבר, אך ב-250 בחורים אמריקאים - רובם יהודים, לא כולם - התגוררו בשנים 1945-1948 למפעל ההעפלה. חלקם היו אנשי צי. חלקם היו ציונים. אחרים היו לא אנשי צי ולא ציונים, אלא יהודים וגם לא-יהודים שרצו לעזור בצורה אנושית לפליטי השואה. כמה עשרות מהם עלו על האנייה הזאת. בתחילה זה היה לא פשוט לאגר אותם כי לרובם חסר רקע וירע מקצועי משהתף, אבל לאט-לאט נבנה הצוות.

ההתחלה לא הבטיחה טובות. ה"פריזדנט", כפי שכונתה תחילה, ידעה הרבה מאוד תקלות. היא הפליגה כנמל בולטימור לעבר אירופה ואתרי במה זמן קצר נאלצה לחזור לנמל, כי הסערות באוקיינוס האטלנטי היו גדולות על יבולותיה ונרמה היה שבהפלגה הקצרה הזו היא גמרה את הקריירה שלה. אבל המארגנים לא הרימו ידיים. הם שיפצו ותיקנו אותה והיא הפליגה פעם נוספת מזרחה, באילו היא ספינת-סוחר לכל רבר. כרי שהמסע יידאה אמיתי, הועמסו עליה מטענים שונים.

המבודגר-הראל, שהיה המפקד מטעם ה"הגנה" ו"המוסד" על בלי השיט הזה, מיכה פרלסון-פרי, שהיה אחראי לסדר ולביטחון, צבי בצנלסון וה"גדעונים" (אלחוטאים) עזריאל עינב ומקס בהן.

הייתה גם בחירה בשם סימה שמוקלר, האתראית לצד הרפואי. נושא זה, הרפואה, זכה לטיפול יסורי ביותר ב"אקסודוס". קשה להאמין, אך בכטן האנייה נבנה בית חולים עם 60 מיטות ו-12 אחיות. נקבע גם מספר מצומצם של רופאים, אך ביחס להם ההנחה הייתה שבקרוב 4,500 יהודים יהיו די והותר רופאים נוספים. ואכן היו. זאת אומרת שב"אקסודוס" היה גיבוי רפואי רציני ביותר.

אל הצוות הצטרף איש מיוחד במינו, בומר אמריקאי בשם ג'ון גראואל, שתרם רבות בהמשך הדרך.

כית התולים היה רק אחר המרכיבים של ארגון גדול ומסובך שהוקם בתוך האנייה ופעל גם על החוף. בנוסף לו היה צריך להקים מפעל שלם של חלוקת מזון ומים - ל-18 ימי הפלגה. זה היה הצפי. והיו לא מעט נושאים שחייבו התייחסות: סדרנים, ניקיון, עבודה תרבותית. באנייה היה גם עיתון שיצא כל יום במספר עותקים שהורכקו על לוחות כסיפונים השונים, פעלה גם תחנת רדיו, שהעבירה מידע לסיפונים ולבטן האנייה. כדאי גם להזכיר שבין 4,500 המעפילים היו 1,000 ילדים ובני נוער, ועוברה זו כשלעצמה חייבה התייחסות מיוחדת: ארגון הילדים, העברת שיעורים ותוכניות-פנאי והכנת הילדים להתנגשות עם הבריטים, אם חלילה תהיה.

המעפילים חולקו למחלקות, כמו בצבא. כל מחלקה מנתה 30 מעפילים ולה מפקד. כל שלוש מחלקות יצרו פלוגה. הבעיה הראשונה התעוררה בשעה שהיה צריך להעלות 4,500 מעפילים לאנייה תוך שעות בודדות.

בה-בעת איימו על "אקסודוס" צרות וקשיים גדולים מכחוך. ממשלת בריטניה עקבה אחרי התארגנות האנייה להפלגה והיא פנתה לממשלת צרפת ודרשה ממנה לא לאפשר את המשט הזה. הצרפתים היו במצוקה גדולה. לכאורה לא הייתה להם סיבה לעזור את המעפילים או את הספינה. "אקסודוס" הייתה רשומה בפנמה ונוסעיה הצטיירו באשרות אמיתיות ולא כל-כך אמיתיות של כמה מרינות בדרום אמריקה. אבל הלחץ הבריטי למנוע את ההפלגה היה בלתי-פוסק. לצרפתים נאמר במפורש כי האנייה לא מתכוונת לקחת את נוסעיה לדרום אמריקה, אלא לארץ-ישראל. הבריטים קיוו עד הרגע האחרון שהצרפתים ימנעו את ההפלגה וכמעט הצליחו.

ההפלגה

ממטה "המוסד" בפאריס הועברה הוראה לקברניט ולמפקד הספינה שעליהם להפליג, אף ללא אישור צרפתי.

בינתיים התעוררה בעיה אחרת: נמל סט נמצא בקצה לשון ים צרה שקשה לצאת

המודיעין הבריטי דחתה סכיכה עוד בהיותה כנמל בולטימור. כבלל, הבריטים פרסו אנשי מוריעין כנמלי הים התיכון, וכפי שאנו רואים במקרה של "אקסודוס", גם הרחק מהם. הם עקבו אחרי אניות מעפילים או באלו שהם חשבו שיהיו אניות מעפילים, וניסו למנוע מספקים לתת להן רלק ואספקה.

בדוברה באוקיינוס עגנה ה"פריזדנט" באיים האזוריים ואחר כך הגיעה לאיטליה. זה היה באביב 1947. באיטליה התחילו צרות חדשות: האנגלים שבנעו את ממשלת איטליה שזאת אנייה לא חוקית, הדשומה בצורה פיקטיבית בפנמה, והיא שייבת לגרמנים מפוקקים. בתוצאה ממידע זה האיטלקים עצרו את האנייה.

אמנם התקרמונו בשנה מאז פרשת לה-ספציה (ודאו בפרק הקודם) אבל עדיין איטליה לא הייתה בריוק מדינה עצמאית, שממשלתה מחליטה בעצמה. מעצמות הכיבוש, בריטניה וארצות הברית, עדיין קבעו יותר מהממשלה מה יקרה ומה לא יקרה בארץ המגף.

צוות האנייה לא המתין להסתכבות נוספת ובשלב מסוים חמקה האנייה מנמל קטן שבו עגנה בצפון איטליה והפליגה לנמל בשם סט, בדרום צרפת, לא הרחק ממרסיי. שם הצטרף אליה צוות ישראלי מצומצם, שחפקירו היה, יחד עם המתנכבים האמריקאים, להתאים את האנייה לקליטת מעפילים.

המעפילים מגיעים ל"אקסודוס"

עד אז היו הובילו אניות לבל היותר 4,000 מעפילים, בשלרוב פחות בהרכה - 500, 800, 1,000 מעפילים. "אקסודוס" הייתה האנייה הראשונה שתוכנן להעלות אליה למעלה מ-4,200 מעפילים.

מי היו המעפילים? רובם הגדול, כפי שהיה גם ברוב אניות המעפילים הקודמות היו ניצולי שואה, שהתרכזו במחנות פליטים בגרמניה. 4,200 זה היקף עצום. כדי להבין את הממדים די לציין, שכדי להוביל את המעפילים ממחנות הפליטים בגרמניה לחוף צרפת היה צורך ב-170 משאיות! בלומר, זה כמו להסיע חטיבה וחצי של חיילים.

המעפילים האלה ידעו שהם צפויים למסע קשה במיוחד, עור לפני העלייה על האנייה עצמה. היום קשה לנו להבין את הרצון ואת השאיפה להגיע לארץ. המעפילים, רובם ניצולי שואה, היו מובנים לכל מאמץ ולכל סבל - העיקר להגיע לארץ-ישראל.

במרסיי הצטרפו אל הפליטים כ-300 מעפילים מצפון אמריקה, לא ניצולי שואה אלא ציונים טובים בעצמם, שהיו במחנות הבשרה בדרום צרפת ושמעו שיש שכר ואפשר לנסוע לארץ-ישראל. אז למה לא לעלות על אנייה? הם הציעו את עצמם למארגנים ואלה לא ראו שום סיבה לרחות אותם. זה הביא את מספר נוסעי "אקסודוס" ליותר מ-4,500 מעפילים.

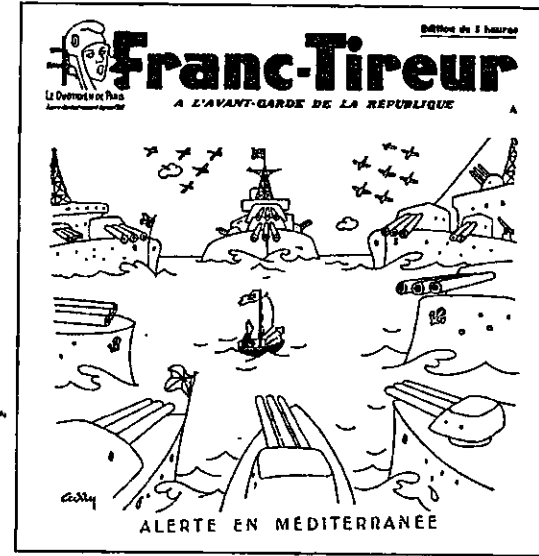
כנמל סט הצטרפו לסגל הקבוצה הארצישראלית, בנוסף ל"אייק" אהרונוביץ, יוסף

התולדות
אח
ספינה
אח
אח
אח

התולדות
אח
אח
אח
אח

אח
אח
אח
אח
אח

זמנה. הנוטים הצרפתים קיבלו הוראה לא לעזור ל"אקטורוס" לצאת לים הפתוח. אנשי 'המוסד לעלייה ב' הצליחו לשחרר את הנוטים, בסכום עתק, שיבוא ויוציא את האנייה מהנמל. הוא קיבל את רוב הכסף - ולא הופיע בשעה היעורה... צוות הספינה החליט להוציא בעצמו את האנייה מהנמל. החלה מסכת שלמה של קשיים. ככל עבה הסתבך במרחף של "אקטורוס" ורק לפנות בוקר נחלצה האנייה מהנמל ואז היא עלתה על שרטון... לצוות נראה היה שהסיפור גמור, כי אנייה גדולה וכבדה שעולה על שרטון, נירונה כמעט תמיד לשעות אם לא לימים של מאמצים להיחלץ ממנו. אך הצוות הנחוש של האנייה החליט לא לוותר גם הפעם. כל המנועים הופעלו כמלוא העוצמה. "אקטורוס" התקרמה בזינוקים קרימה ואחרונה ועשתה את הבלתי-אפשרי כמעט: שחקה את השרטון. לבסוף, באור הבוקר, יצאה האנייה לים הפתוח. כאן התחילה צרה חדשה, שלא ניתן היה לעשות רבר נגדה. לא הרחק מפתח הנמל המחינה לספינת המעפילים הישנה והגרדושה אחת מאניות המלחמה הנוערות ביותר של הצי הבריטי - "אג'קס". אנייה זו נורעה בדאשית מלחמת-העולם השנייה כשהשתתפה בהטבעת אניית-המערכה הגרמנית "גראף שפיי" ליד חוף אורוגווי. אכן, אירוגיה של הגורל: ספינה שלחמה נגד הגרמנים מנסה לאחר המלחמה לעצור את ניצולי השואה, קרבות אותה מלחמה.

הצי המלכותי וחיל האוויר הבריטי נגד "אקטורוס" - קריקטורה בעיתון צרפתי, יולי 1947. הכותרת לאיור: אזהרה בים התיכון

ההפלגה לעבר ארץ-ישראל התנהלה ללא הפתעות מיוחדות, אם לא להביא בחשבון שלאט-לאט התרבה מספר אניות המלחמה הבריטיות שממש נצמרו ל"אקטורוס". קרוב

לחופי ארץ-ישראל הצטרפו גם מטוסים שעקבו אתרי התקדמות האנייה. כין צווח "אקטורוס" לבריטים התנהל משחק של חתול ועכבר. "אייק", הקברניט, התחבם. הוא הורה לנסוע באיטיות מכוונת, כדי להדגיל את הבריטים לעוכרה שהאנייה ישנה ולא יכולה לפתח מהירות של ממש ולכן היא לא מהווה סכנה גדולה.

התוכנית שלו הייתה להגיע לקרבת המים הטריטוריאליים, ואז להפעיל את כל כוח המנועים ול"רוץ" אל אחר מחופי הארץ, שם ימתינו מאות מחברי ה"הגנה" שייסעו בהורדת המעפילים, לפני שהבריטים יגיעו למקום.

כשהאנייה הייתה במרחק 20 מייל ימי (37 ק"מ), מחוף ארץ-ישראל, הרבה מתוך למים הטריטוריאליים שהיו אז 3 מייל (כ-5.5 ק"מ), יצר חדר הקשר של "אקטורוס" קשר-וריו עם תחנת "קול ישראל" המחתרנית של ה"הגנה". במשך רקות ארוכות הועבר שידור חי, וככל ארץ ישראל היהודית נצמרו רבבות למבשרי הרדיו. במהלך השידור הושמעו דבריהם של המפקד, הקברניט ונציגי המעפילים. מקהלה גדולה שרה שירי פריטונים ופלמ"ח. זאת הייתה חוויה גדולה הן על הסיפון והן ברחבי הארץ. שידור כזה לא חזר על עצמו עד להקמת המדינה.

עלייה לארץ - בזכות ולא בחסד

עוד בהיותה הרחק מגבול המים הטריטוריאליים של ארץ-ישראל, התקרבה אניית-מלחמה בריטית ל"אקטורוס" ובמערכת הכריזה שלה נמסרה הורעה - שקריה לחלוטין - כי ספינת המעפילים כבר נמצאת במי החופים של פלשתינה-א"י.

"אייק", הקברניט שיגר, בתגובה מברק למפקד השייטת הבריטית: "על סיפון אנייה זו, יציאת אידופה תש"ז, נמצאים למעלה מ-4,500 אנשים, נשים וטף, שפשעם היחיד הוא, כנראה, שהם יהודים. אנחנו עולים לארצנו בזכות ולא בחסד של מישהו... אנחנו נהיה האחרונים אשר נשאף לשפיכות-רמים, אבל עליך להבין, שלא נלך מרצון למחנה ריכוז, אפילו אם הוא בריטי. אני חושב לנכון להזהירך, שתהיה אחראי בכל מקרה של פתיחה-באש לתוך קהל של אנשים או ילדים בלתי-מוגנים ובלתי-תמושים".

ב-2 אחר חצות, אור ל-18 ביולי 1947, הקיפו לא פחות משש אניות-מלחמה בריטיות את "אקטורוס", בהיותה בים, מול חוף עזה. הבריטים המשיכו לטעון כי האנייה כבר נמצאת במי החופים של ארץ-ישראל, אך אין ספק שהם עצמם ידעו שהטיעון הזה הוא שקרי.

ארבע מהספינות נגחו את "אקטורוס" והעלו עליה צוותים. החל קרב אכזרי. המעפילים התנגרו, השליכו קופסות שימורים וסדגים ושפכו שמן רותח על הימאים הכריטים שניסו להשתלט על ספינתם. אבל מה לעשות - החיילים הבריטים היו חזקים יותר... מעפילים נדדו ונפצעו. הבריטים דגרו שלושה - אחר במכות, אמריקאי מהצוות, בשם ביל ברטשטיין, ושני מעפילים, מרדכי בומשטיין וצבי יעקובוביץ', בירייה. הם פצעו

1866533

מדרכי נאור

ב'ים, ביבשה וגם באוויר

מבט חדש על ההעפלה

א. ד. ג.
א. ד. ג.

המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, תשע"ה-2015
הוצאה לאור: ספריית יהודה דקל

איית המעפילים "אליהו גלומב" (1946). תמונה נדירה של האמן הנודע דוד דאלי, שבשנת 1968, במלאת 20 למדינתו, צייר שדה של תמונות שהוקדשו לעצמאות של היישוב היהודי ולהקמת המדינה.
ר והוצאה מבקשים להודות לרשות השידור על מתן אישורה להוצאת הספר, במסגרת התוכנית "אקדמיה באף" בקול ישראל